

МЕНЕДЖМЕНТ МИСТЕЦТВА

Лілія ШПИРАЛО-ЗАПОТОЧНА*кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри менеджменту мистецтва***ОСОБЛИВОСТІ СТРАХУВАННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ХУДОЖНЬОГО ПРОЦЕСУ**

***Анотація.** Розглядається страхування художніх цінностей як окремий вид послуг, що надають страхові компанії України. З'ясовуються особливості страхування державних музейних колекцій, експонатів виставкових комплексів і приватних колекцій творів мистецтва. Висвітлюється актуальна на сьогодні проблема художнього ринку — визначення страхової суми предметів мистецтва та перелік низки чинників, які впливають на величину страхового полісу.*

***Ключові слова:** художні цінності, приватні та державні колекції, твори мистецтва, страхові компанії, страховий поліс.*

Страхування — це універсальний інструмент, створений людиною з метою економічного захисту своїх майнових інтересів. Зміст будь-якого страхування полягає в отриманні грошової компенсації в разі настання страхового випадку.

Як свідчить зарубіжний досвід, страхування художніх цінностей у розвинутих країнах Європи та Америки є явищем за-требуваним і поширеним. Надзвичайно розвинений страховий бізнес у США, де громадяни та організації звикли страхувати все на всі випадки життя. Закон зобов'язує страхові компанії надавати державним органам інформацію про склад і вартість застрахованих приватних колекцій культурних цінностей. Виконання такого припису забезпечується системою страхового нагляду (у випадку порушення скасовують ліцензію на здійснення страхової діяльності) та особистою ініціативою колекціонерів (страховий поліс дає можливість безпечного існування колекції та дозволяє експонувати її у своїй країні та за кордоном) [1, 120].

В Україні страхування художніх цінностей не набуло широкого практичного застосування. Пов'язано це передусім з тим, що художній ринок України має не таку давню історію як зарубіжний, і як наслідок — відсутній досвід і кваліфіковані фахівці, не склалася належна інфраструктура арт-ринку, яка б забезпечила якісне надання цього виду послуг, вітчизняні компанії не настільки капіталізовані, щоби покривати ризики при страхуванні дорогих предметів мистецтва. Сьогодні вітчизняні страхові компанії працюють на перспективу.

Залежно від майнових інтересів, традиційно визначають три види страхування, що підлягають страховому захисту: майнове, особисте та страхування відповідальності. Зазначені види страхування мають свої підвиди.

Донедавна страхування художніх цінностей як окремий вид послуг страхові компанії не виділяли. При укладанні договорів страхування предметів мистецтва керувалися правилами страхування майна, в яких об'єкт страхування сформульований як майновий інтерес, пов'язаний з володінням, користуванням, розпорядженням майном. Стрімкий розвиток художнього ринку підштовхнув низку компаній розробити системний продукт, що включає експертизу, оцінку, страхування і зберігання творів мистецтва, а також їх заставу. З огляду на те, що предмети мистецтва сьогодні є найбільш прибутковим засобом розміщення капіталу, вони становлять не лише культурну, але й економічну цінність. Усе це дало підстави виділити страхування предметів мистецтва як окремий підвид майнового страхування. Новий продукт страхування призначений перш за все для колекціонерів і приватних власників творів мистецтва [2].

Щоби застрахувати предмет мистецтва, страховиків необхідно здійснити його оцінку. Особливість арт-ринку полягає в тому, що предмет мистецтва не має жодної ринкової вартості доти, поки не пройде експертизи та не отримає документ, який підтвердить його цінність і достовірність. Без технологічної експертизи, яка може достовірно визначити дату створення предмета мистецтва, провести мистецтвознавчу експертизу є досить проблематично.

Специфіка страхування предметів мистецтва полягає у їхній

високий відповідальності поряд з низькими ставками страхування. За різними оцінками вони складають від 0,25-0,5 до 1-2 % у рік від величини вартості твору. Формування тарифу в кожному випадку відбувається індивідуально, до уваги беруться всі фактори за таким полісом: цінність експонату, спосіб його транспортування, якість упаковки, тривалість експонування, наявність протипожежної та охоронної систем, стан приміщення, наявність озброєної охорони тощо.

Експонати, які вивозять на зарубіжні виставки, підлягають страхуванню в обов'язковому порядку. Укладення договору за однією зі стандартних схем страхування майна в такому випадку виключається, тому що страхування предметів мистецтва має свою специфіку та потребує покриття особливих ризиків, які не можуть бути передбачені звичайним договором страхування та полісом.

Ці обставини визначають специфіку ризиків, які покриває страхування: збиток, викликаний погодними умовами, наприклад, розшарування фарби або виникнення кракелюрів (тріщин, які утворюються на живописній поверхні картини) [3, 38].

Ще один важливий ризик, характерний для страхування культурних цінностей, — знецінення внаслідок дії чинника ризику, що покриває страхування. У випадку, якщо стався розрив полотна, можна провести високоякісну реставрацію картини, але вивозити її на виставки будуть рідше, оскільки кожне переміщення — завжди додатковий ризик для вже пошкодженої картини. Таким чином, участь твору в міжнародному виставковому обміні буде обмежено і зменшиться комерційна вартість предмета мистецтва.

Коли настає страхова відповідальність, за докази вартості об'єкта страхування відповідає страхувальник. За жодних обставин величина збитку не може перевищувати наявну ринкову вартість твору. Цю категорію стосовно творів мистецтва не завжди можна застосувати з огляду на їхню унікальність. Останнє слово у визначенні страхової суми залишається за експертом.

Проблема страхування культурних цінностей полягає в тому, що об'єкти культури неможливо поновити після їх втрати. Власники таких об'єктів більше зацікавлені не у страхуван-

ні, а в забезпеченні таких умов зберігання та експозиції, які б унеможливили подібний ризик.

На нинішньому етапі розвитку художнього ринку в Україні державні музеї та виставкові комплекси не є основними клієнтами вітчизняних страхових компаній. Предмети мистецтва, що зберігаються в державних музейних колекціях, з огляду на сучасний стан державного фінансування музейного господарства, не є захищені страховим полісом. Для порівняння у портфелях російських страховиків музейні експонати займають понад 60% усіх застрахованих предметів мистецтва [4, 41]. Законодавство РФ зобов'язує місцеві страхові компанії брати на себе відповідальність за ризики переміщення музейних цінностей. Ексклюзивне право страхувати музейні експонати Міністерство культури Російської Федерації надало шести страховим компаніям — “Ингосстрах”, “Ингосстрах-Россия”, “Ингосстрах-Санкт-Петербург”, “Ост-Вест Альянс”, “Ресо-Гарантия” і Транснаціональній страховій компанії. Рівень перестраховування ризиків цих компаній у Lloyd's of London є достатньо високим — близько 90% від цінової вартості експонатів.

Інша ситуація складається під час експонування предмета мистецтва з державної колекції на тимчасовій (виїзній) виставці. Страхування цінностей на час перевезення й експонування звичайно включається в умови контракту між музеєм і організатором виставки. Сьогодні попит на страхування цінностей при перевезеннях усередині країни є досить незначним. При організації перевезень експонатів за кордон страхування проводиться за рахунок сторони, що запрошує, а вітчизняні музеї наразі не наполягають на тому, щоб у страхуванні брала участь українська страхова фірма. Тим більше в умовах здорожчання предметів мистецтва, крім страхових сум, ростуть і вимоги до якості пакувальних матеріалів. А такі витрати для музейних бюджетів обтяжливі.

Щодо тимчасових і “виїзних” виставок діє формула страхування “wall to wall” — “від стінки до стінки” або, як її називають по-іншому, “від цвяха до цвяха”. Вказані умови розробила компанія Lloyd's у Лондоні, їх активно застосовують у сфері мистецтва в усьому світі. За умовами договору період стра-

хування експоната починає діяти в той момент, коли картина знімається з цвяха, на якому вона висіла, тобто з моменту вилучення експонатів з місця їх постійного зберігання, і закінчується тоді, коли твір мистецтва знову повернувся на своє місце. Таким чином, він залишається застрахованим навіть у той час, коли його пакують, виносять з музею в машину та монтують на експозиції. Страховим покриттям захищаються абсолютно всі пересування експонатів.

Страхові компанії страхують усі збитки та пошкодження, що виникли в результаті дорожнього випадку з транспортним засобом, пожежі, удару блискавки, вибуху, природних катастроф, бурі, дії вологості, викрадення, втрати та пошкодження (у тому числі й у результаті навмисних і злісних дій третіх осіб), викрадення літака. Покриваються і специфічні ризики. Причому винуватцем збитку можуть виявитися і представники сторони, що приймає виставку, і співробітники музею-господаря. Водночас далеко не кожний страховик страхує збиток музею, заподіяний його ж співробітниками. Такий ризик передбачається лише в окремих договорах страхування, укладених між окремими державними музеями та компаніями.

На сьогодні в обов'язковому порядку в Україні страхуються всі культурні цінності, які вивозять на міжнародні виставки за кордон — це прописано Законом України “Про ратифікацію Угоди про вивезення та ввезення культурних цінностей” (від 11.01.2006) [4, 43]. Страхування виїзних виставок вітчизняних музеїв (страховка “від стінки до стінки” обов'язкова у світовій практиці) відсутніх доходів українським страховикам не приносить, оскільки музеї страхуються за рахунок сторони, що приймає. На час виїзних виставок договір страхування на умовах “wall to wall” залишається одним із найефективніших засобів захисту предметів мистецтва від артнепінгу (викрадення предметів мистецтва) [5].

Відсутність зацікавленості з боку держави страхувати свої музейні цінності створює сприятливий ґрунт для страхування предметів мистецтва, що перебувають у приватних колекціях. Так, наприклад, у Києві сьогодні відомо близько сотні офіційних колекцій творів мистецтва, вартість кожної з яких сягає від

100 до 500 тис. доларів США. Є велика кількість скромніших збірок вартістю близько 50 тис. доларів США, а от дорогих колекцій — мільйон доларів і більше — лише кілька десятків [6, 53]. Зацікавленість страховиків цим сегментом ринку зумовлена низкою чинників: поступова легалізація вітчизняного арт-ринку; твори мистецтва, вартість яких постійно зростає, є надійним інструментом інвестування; придбання творів мистецтва відбувається з іміджевих міркувань.

Сьогодні український ринок страхування предметів мистецтва, що перебувають в приватній власності, перебуває у стані формування. Серед власників недорогих речей більшість не вважають потрібним взагалі що-небудь страхувати, оцінюючи можливий збиток як незначний. Тоді як власники художніх цінностей не хочуть афішування своїх придбань, багато хто з них не має довіри й до угоди про конфіденційність, яку їм пропонують страховики. На укладення договору страхування та придбання полісу, як правило, ідуть ті клієнти, які вже мають довготривалий досвід співпраці з компанією. Крім того, багато власників творів мистецтва не хоче віддавати їх на обов'язкову для укладення договору страхування експертизу, щоб уникнути розчарування щодо автентичності та якості придбаного чи наявного предмета.

Приватні колекціонери часто страхують свої цінності разом з нерухомістю. Страховки на предмети мистецтва можуть покривати такі ризики, як пожежа, стихійні лиха, підтоплення, крадіжки, протиправні дії третіх осіб. Найбільш затребуваним є комплексний поліс, у договорі якого прописаний не перелік ризиків, а перелік винятків. Винятками зі страхових випадків є природне зношення предмета мистецтва, виявлення внутрішніх прихованих дефектів, втрата та пошкодження при реставрації, ушкодження, викликані змінами умов збереження й експонування, а також впливом комах. Не можна застрахуватися і від конфіскації предмета мистецтва або претензій третіх осіб. Солідний список винятків — характерна риса нашого нерозвиненого ринку. На Заході страховики готові покривати навіть ризик появи на предметах мистецтва подряпин.

Страховий поліс обійдеться колекціонерові в 0,7-2% від

вартості шедевра. Тариф залежить від його стану, місцезнаходження, наявності охорони й сигналізації. Для картин нерідко передбачається як необхідна умова устаткування, що підтримує певну температуру та вологість повітря. Страхування колекції картин окремо від іншого майна обійдеться в 1,5-2% від оцінної вартості самої колекції, при страхуванні всього майна (разом з колекцією картин) тариф може бути нижчим — 0,3-0,5% від страхової суми. Суворі вимоги до умов зберігання культурних цінностей нерідко відштовхують потенційних страховальників. Завищені вимоги до безпеки (проти крадіжки, пожежі) — головна складність у цьому виді страхування. Для предметів мистецтва страхові компанії вимагають наявності дорогих охоронних систем, що можуть встановити лише кілька спеціалізованих компаній. При цьому в полісі може бути відмовлено навіть колекціонерів, що не шкодує грошей на охорону, — у випадку, якщо його система не відповідає стандартам страховика. Вимогливість вітчизняних компаній зумовлена їхньою залежністю від великих закордонних перестраховальників. Як правило, твори мистецтва вартістю понад 100 тис. доларів перестраховуються. А західних перестраховальників цікавлять тільки об'єкти, що відповідають їхнім високим вимогам. Українські компанії поки недостатньо капіталізовані, щоби брати на себе ризики за дорогими культурними цінностями.

У ситуації, що склалася, страховики розцінюють як найцікавіші об'єкти корпоративні колекції та збірки приватних художніх галерей. По-перше, ці страхувальники позбавлені зайвих переживань з приводу небажаного розголосу імені власника: власність юридичної особи видається в цьому сенсі більш знеособленою. По-друге, вони мають досвід страхування основного бізнесу і тому більше схильні до послуг страховиків. По-третє, щодо корпорацій або художніх галерей у страховиків не виникає питання про довіру. Проте останній пункт окреслює ще одну проблему вітчизняного художнього ринку — досить велику кількість на ньому підробок.

Підштовхне розвиток цього виду страхування вихід ринку предметів мистецтва з тіні. Зокрема, від 2007 р. приватні колекціонери звільнені від сплати ПДВ при ввезенні на територію

України культурних цінностей. Відповідні правки в податкове законодавство Верховна Рада закріпила в грудні 2006-го р. Законом “Про внесення змін у деякі закони України щодо оподаткування творів мистецтва, предметів колекціонування та антикваріату” (від 22.12.2006) [4, 43]. Цим законом був прописаний і спеціальний режим оподаткування для торговців предметами мистецтва (дилерів). Тепер вони сплачуватимуть податок за ставкою 20% з різниці між ціною продажу та ціною покупки.

Проблема визначення страхової суми є першочерговою не лише при страхуванні перевезень музейних цінностей, але й при страхуванні колекцій, що належать приватним особам.

Підтвердити вартість предмета може тільки відповідний документ. Якщо йдеться про страхування музейних цінностей, страховик може обмежитися висновком експертів того самого музею. Якщо страхуються предмети, що перебувають у розпорядженні приватних осіб, підставою для визначення страхової суми може бути теж тільки письмовий висновок компетентної особи. Крім уже згаданих музейних експертів, такий висновок можуть дати фахівці недержавних художніх галерей, художніх салонів і комісійних магазинів.

Оскільки часто трапляється, що і фахівці серйозно розходяться в оцінці вартості предметів мистецтва (особливо це стосується збірок авангарду), страховикові й клієнтові доводиться використовувати й інші способи оцінювання. Одним з них є визначення вартості речі за ціною на аналогічний предмет, зазначеної в каталогах аукціонів (Sotheby's, Christie's, Hotel Prout). Аналогом вважається річ, яку виконав той самий майстер, у той самий період його творчості, у тій самій техніці й приблизно таких самих розмірів. Зрозуміло, що і визначена в такий спосіб вартість предмета може бути досить відносною, тим більше, що окремі страхові компанії беруть до уваги тільки стартову ціну предмета на аукціоні.

Твори мистецтва, придбані на аукціонах, страхуються на суму, що відповідає ціні придбання. Труднощі виникають з екземплярами з приватних колекцій, що дісталися у спадщину. У більшості колекціонерів немає паспортів на цінності, у яких би зазначалися власники, історія і дати зміни покупців, що зумов-

лено довгим перебуванням цього ринку в тіні.

Оцінювання культурних цінностей здійснюється у два етапи. Технологічний етап передбачає з'ясування віку шедевра, складу матеріалу, з якого воно виготовлено, а у випадку з живописом — спектральний і хімічний аналізи. На мистецтвознавчому етапі визначаються художня цінність твору мистецтва, автор і стиль роботи. На підставі цих двох оцінок і визначається остаточна вартість предмета мистецтва.

Однак кваліфікованих оцінювачів в Україні мало: близько тридцяти з антикваріату і не більше п'яти — із сучасних напрямів мистецтва. Вони працюють або на замовлення Міністерства культури і туризму, або самостійно. Фахівці Міністерства культури чи відповідного музею, як правило, займаються визначенням вартості музейних експонатів і внесенням відомостей про них до Державного реєстру національної культурної спадщини. Сертифікацію музейних оцінювачів здійснює Фонд держмайна.

Приватні експерти працюють у галереях і студіях без ліцензій. Вони не вимагають від колекціонерів обов'язкової реєстрації творів мистецтва, тому до них звертаються власники тіншових колекцій. Страхові компанії більше довіряють оцінці сертифікованих фахівців. Для прикладу, страхова компанія "ІНГО Україна" страхує тільки ті твори мистецтва, достовірність і вартість яких підтверджена експертизою та оцінкою в державних музеях, а страхова компанія "Мд-Гарант" має налагоджену співпрацю з приватною компанією-оцінювачем "Арт-Віза". Однак якщо на предмет мистецтва відсутній паспорт, страховик вимагає від оцінювача довідку з МВС, що цей об'єкт не перебуває в розшуку.

У західних страховиків проблем з приводу того, яким фахівцям довіряти оцінювання, не виникає: зазвичай вони наймають штатних експертів. Так, експертизу майна для найбільшого у світі страховика культурних цінностей компанії АХА Art здійснюють близько п'ятдесяти власних оцінювачів по всьому світу. Від 2001 р. ця компанія працює в Україні та пропонує страхове покриття такого майна як твори образотворчого мистецтва (живопис, друк, фотографії), рідкісні книги, антикварне озброєння, колекційні вина, ювелірні прикраси, колекційні ав-

томобілі, рідкісні марки й монети та інші об'єкти колекцій [7]. Наведений перелік зумовлений передусім реаліями художнього процесу та користується попитом музеїв, колекціонерів і інших осіб, які є основними споживачами цього виду страхування.

Серед різних видів мистецтва найбільшим попитом на художньому ринку, як свідчить світова практика, користується живопис. На сьогодні 75% усіх аукціонних продажів належить майстрам пензля. Отже, цей сегмент ринку страхування є найбільш затребуваним і найбільше покритий страховим полісом. У зв'язку з тим, що спеціалізованою страховою компанією АКСА, як ми вже зазначали, виділяються групи творів мистецтва та предметів колекціонування, щодо яких договори страхування укладають частіше, залишаються поза увагою твори, які приймають у практиці страхування рідко і їх не виділяє компанія окремо — це гравюри, вітражі, цінні килими, статуетки, твори з мармуру та бронзи, антикварні меблі, антикварне срібло, рукописи, фарфор, предмети зі скла, рідкісні та старовинні дрібнички, інші предмети історичного та художнього значення [8, 81].

Вартість послуг державних оцінювачів чітко визначена постановою Кабінету міністрів (7–30 гривень за екземпляр без сплати ПДВ). Послуги приватних експертів за повною оцінкою живопису можуть обійтися у понад 400 доларів за екземпляр. Власникам картин вартістю всього кілька тисяч доларів проводити подібну експертизу, а виходить, і страхувати картини, невигідно. Розвиток цього виду послуг гальмує ще й дефіцит кваліфікованих оцінювачів, а також відсутність єдиної бази цих музейних цінностей, що перебувають в розшуку (приміром, у Росії є Електронна реєстраційно-пошукова автоматизована система).

Однак, незважаючи на велику привабливість для вітчизняних компаній страхування художніх цінностей, цей сегмент ринку страхування ставить перед ними низку проблемних аспектів, вирішення яких потребує вивчення зарубіжного досвіду страхування, залучення кваліфікованих іноземних фахівців у роботу в цій сфері та врахування особливостей вітчизняного регулювання страхування предметів мистецтва.

1. *Игбаева Г.Р.* Страхование культурных ценностей // Международный художественный бизнес в контексте глобализации: Матер. Всерос. науч.-практ. конф., 25 янв. 2007 г. — СПб.: Изд-во СПбГУП, 2007. — С. 120-122. 2. *Гордиенко Ю.* Полис для искусства // Финансы. — 2004. — 29 сент. 3. *Кондрашова О.* Полис для искусства // Личные деньги. — 2005. — № 5. — С. 38-41. 4. *Власенко И.* Искусство без страха // Эксперт. — 2007. — № 27 — С. 40-43. 5. *Немченко С.Б., Рыбкина М.В.* Особенности страхования от артнепинга // Международный художественный бизнес в контексте глобализации: Матер. Всерос. науч.-практ. конф., 25 янв. 2007 г. — СПб.: Изд-во СПбГУП, 2007. — С. 122-125. 6. *Канишевский В.* Пыль веков // Инвестгазета. — 2009. — № 11. — С. 53-55. 7. What We Insure. AXA Art. — [Электр. ресурс]. — Режим доступа: <http://www.axa-art-usa.com>. 8. *Токарева В.О.* Об'єкт правовідносин страхування творів мистецтва, предметів колекціонування та антикваріату // Південноукраїнський правничий часопис. — 2010. — № 3. — С. 79-81.

Annotation

Liliya Shpyralo-Zapotochna. Peculiarities of insurance of artistic values in the context of contemporary artistic process. Insurance of artistic values as separate type of service that is given by insurance companies of Ukraine is analyzed in the article. Peculiarities of insurance of state museum collections, exhibits of expository complexes and private art collections are cleared. Actual problem of art market as determination of insurance sum of art objects and list of causes that influent on the sum of insurance policy are highlighted.

Key words: artistic values, private and state collections, art pieces, insurance companies, insurance policy.

Аннотация

Лілія Шпырало-Запоточна. Особенности страхования культурных ценностей в контексте современного художественного процесса. В исследовании рассматривается страхование художественных ценностей как отдельный вид услуг, который предоставляют страховые компании Украины. Выясняются особенности страхования государственных музейных коллекций, экспонатов выставочных комплексов и частных коллекций произведений искусства. Освещается актуальная на сегодня проблема художественного рынка — определение страховой суммы предметов искусства и перечень ряда факторов, которые влияют на величину страхового полиса.

Ключевые слова: художественные ценности, частные и государственные коллекции, произведения искусства, страховые компании, страховой полис.